

Волошенко І.О.*

ПРОБЛЕМА НАРКОТРАФІКУ В ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

В статті проаналізовано основні причини незаконного обігу наркотичних речовин в пострадянських державах Центральної Азії, визначено особливу роль соціально-економічного і афганського факторів у появі і існуванні цього явища. З'ясовано особливості наркотрафіку у окремих країнах регіону, критично оцінено основні механізми і методи боротьби з наркоторгівлею в Центральній Азії.

В статье проанализированы основные причины незаконного оборота наркотических средств в постсоветских странах Центральной Азии, определена особая роль социально-экономического и афганского факторов в появлении и существовании этого явления. Установлены особенности наркотрафика в отдельных государствах региона, критически оценены основные механизмы и методы борьбы с наркоторговлей в Центральной Азии.

The article analyzes the main causes of drug trafficking in post-Soviet Central Asian countries, defined the special role of socio-economic and Afghan factor in the emergence and existence of this phenomenon. Defined the peculiarities of drug trafficking in some countries of the region, critically evaluate the basic mechanisms and methods to combat drug trafficking in Central Asia.

Поняття національна безпека тісно пов'язувалось до середини 20 століття із захистом власної території, в основному військовими методами, та збереженням стабільності політичної ситуації всередині країни. Однак розвиток людства переніс фокус досліджень у сфері безпеки виключно з загроз застосування військової сили та контролю над її застосуванням на аналіз таких невійськових загроз, як проблеми навколишнього середовища, перенаселеність та забезпечення ресурсами, нелегальна міграція, націоналізм, тероризм, організована злочинність, тощо. Введення в коло досліджень не лише зовнішніх, але і внутрішніх загроз, характерних не лише для держав, але й для індивідів і їх груп, значно поглибило і оновило розуміння поняття безпеки [1, с.97].

Незалежно від підходів до вказаних явищ (доктрина безпеки людини human security, або традиційний політичний реалізм) ці нові загрози так чи інакше включаються в існуючі концепції і потім змінюють саму політичну практику. Однак даний процес по відношенню до різних явищ має різний за швидкістю характер. Так, наприклад, міжнародний тероризм майже миттєво після подій 11 вересня 2001 року перейшов в розряд загроз міжнародному миру і безпеці. Дещо довше був шлях до цього статусу у такої проблеми, як піратство. На межі визнання знаходиться зміна клімату.

*аспірантка кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Дорошко М.С.

Незважаючи на зміну розуміння безпеки, негативним моментом видається той низький статус, яким наділена в системі права міжнародної безпеки така глобальна проблема, як наркоманія та міжнародна наркоторгівля. Незважаючи на загально визнаний зв'язок між наркоторгівлею і тероризмом, торгівлею людьми, відмиванням грошей, корупцією, іншими видами транснаціональної злочинності, локальними конфліктами, екстремізмом, питання боротьби з наркотиками до цих пір залишається частиною міжнародного кримінального права. Мається на увазі організація боротьби з наркобізнесом як приватними злочинами, в основному на рівні спеціалізованих відомств, при повному ігноруванні геополітичної природи проблеми наркотрафіку. Таким підходом і пояснюється неефективність діючих нині універсальних конвенцій у цій сфері [10].

Серед нових загроз людському розвитку в нових незалежних державах Центральної Азії вагоме місце зайняли розповсюдження наркотичних речовин і їх незаконний обіг. Актуальність дослідження проблеми наркотрафіку у Центральній Азії пов'язана із його деструктивним впливом на керування суспільством і посиленням латентних конфліктів в регіоні, а також посиленням впливу наркобізнесу на державне управління. У кінцевому підсумку наркобізнес зацікавлений у підтримці політичної і соціальної нестабільності в регіоні, а, отже, є реальною загрозою безпеці в широкому розумінні цього слова.

Дана робота має на меті з'ясувати причини наркотрафіку в пострадянських країнах Центральної Азії, визначити його особливості та проаналізувати основні методи боротьби з цим явищем в регіоні.

Під наркотрафіком, або каналом незаконного транспортування наркотичних засобів, прийнято розуміти сукупність маршрутів переміщення, використання транспортних засобів, способів приховування наркотиків, у тому числі при перетині державних і митних кордонів, а також осіб, які беруть безпосередню участь в незаконному транспортуванні та причетних до забезпечення їх безпеки.

Традиційно наркотрафік у пострадянських державах Центральної Азії пов'язують із географічною близькістю до Афганістану. За даними ЮНОДК (Управління ООН по наркотикам і злочинності) 89% або 6900 т опію, виробленого у 2009 році було вирощено саме в цій країні [2, с.13]. Антитерористична кампанія США в Афганістані призвела до зміни політичної еліти, однак не значною мірою вплинула на зміну її економічної сили, яка має коріння саме у сфері наркобізнесу.

Основним маршрутом доставки наркотиків залишається так званий «балканський» або «південний» – через територію Пакистану, Ісламської Республіки Іран, Туреччини і країн Південно-Східної Європи. Однак близько 30% афганського героїну щорічно вивозиться із Афганістану по так званому «північному» маршруту через пострадянські держави Центральної Азії, в основному для задоволення попиту в Російській Федерації. Якщо перевагами «балканського маршруту» є більш коротка відстань на шляху до країн ЄС і менша кількість державних кордонів, які треба перетинати під час трафіку, то «шовковий шлях» привертає увагу наркобізнесу прозорістю кордонів між країнами СНД.

Північний маршрут (або «шовковий шлях») головним магістральним напрямком має сукупність маршрутів, що проходять через Таджикистан, Киргизстан (або узбецьку частину Ферганської долини), Казахстан, Росію і далі через Україну, Білорусь, країни Прибалтики до Східної Європи, Німеччини та Нідерландів. На думку російських вчених близько половини наркотрафіку припадає на Туркменістан, кордони якого з Афганістаном як і раніше відкриті [5, с.88], однак офіційна статистика цієї країни є повністю закритою. Афганські наркотики проникають на територію центрально-азійських країн і через Синьцзян - Уйгурський автономний район КНР.

Різні відгалуження маршруту йдуть через афгансько-узбецький кордон і Казахстан (у середині 1990-х рр. один з головних північних шляхів проходив через м. Термез, звідти - в Карші, Бухару, Ургенч, Нукус і далі через плато Устюрт в Казахстан і Росію), через афгансько-туркменський кордон - у Казахстан чи Азербайджан, в більшості випадків виходячи після цього до російської території, проте іноді прямуючи в обхід її, зокрема через Туреччину

Експерти виділяють кілька основних маршрутів транспортування героїну з Афганістану: афганська провінція Бадахшан - гірський Бадахшан, Таджикистан - Ош, Киргизія - Сумгаїт, Азербайджан (раніше в районі Баку здійснювалася переробка морфію в героїн, але з розвитком виробництва в самому Афганістані, Азербайджан перетворився в один з транзитних пунктів) - Боснія, Хорватія - Західна Європа. Афганська провінція Бадахшан - гірський Бадахшан, Таджикистан - Ош - Бішкек - Самара - Москва - Естонія - Швеція - США. Афганська провінція Бадахшан - гірський Бадахшан, Таджикистан - Ош - Бішкек - Єкатеринбург - Москва - Естонія - Швеція - США. Афганська провінція Бадахшан - гірський Бадахшан, Таджикистан - Ош - Бішкек - Нижній Новгород - Москва - Естонія - Швеція - США. Афганська провінція Бадахшан - гірський Бадахшан, Таджикистан - Ош - Бішкек - Саранськ - Москва - Естонія - Швеція - США. Афганська провінція Бадахшан - Душанбе, Таджикистан - Бомбори, Грузія - Кобулеті (раніше тут здійснювалася переробка морфію в героїн, але з розвитком виробництва в самому Афганістані, Кобулеті також перетворився на один з транзитних пунктів) - Аджарія - Туреччина. Афганська провінція Мургаб - гірський Бадахшан, Таджикистан - Ош - Бішкек - Гянджа, Азербайджан - Москва - Шауляй, Латвія - Європа. Мазарі-Шаріф, Афганістан - Термез, Узбекистан - Шалі, Чечня - Нахичевань, Азербайджан - Туреччина. Мазарі-Шаріф - Термез - Самарканд - Гянджа - Дагестан - Шалі - Москва - Шауляй. Мазарі-Шаріф - Термез - Самарканд - Гянджа - Дагестан - Карачаєво-Черкесія - Абхазія - Румунія [6].

Незаконний обіг відбувається в основному за допомогою особистих і комерційних транспортних засобів, нерідко невеликими партіями, що свідчить про тенденцію мілких операцій з незаконного обігу наркотиків в регіоні. На різних етапах трафіку наркотики везуть на віслюках, в легкових автомобілях, автобусах і поїздах. Складне економічне становище населення більшості центральноазіатських країн разом з очевидною фінансовою привабливістю контрабанди і торгівлі наркотиками, обумовлює участь у наркогалузі все більшої кількості жителів регіону, які шукають легкого заробітку.

В пострадянські країни Центральної Азії, через які транспортується близько 30% наркотиків з Афганістану, визнаного лідера з вирощування заборонених опіатів у світі [2, с.13], проникають і «важкі» синтетичні психотропні речовини з Європи. Тобто наркотрафік йде не лише з півдня на північ, але і з півночі на південь. Крім цього наркотичні речовини виробляються і в самих країнах регіону [6]. Виробництво різко посилилось під час війни СРСР в Афганістані, коли істотно зросло виробництво морфінів на фармакологічних підприємствах Киргизії, і пізніше в період виведення радянських військ з Афганістану і наступного розвалу СРСР, коли значна частина цих підприємств була перепрофільована або закрита, обладнання було розкрадено і встановлено на підпільних приватних фабриках виробництва наркотиків [9].

В цілому рахується, що в даних країнах осідає близько третини наркотичних речовин, які транзитом проходять через їх територію, що безумовно не може не позначитись на внутрішньополітичній ситуації в регіоні. Країни Центральної Азії, опинившись на шляху контрабанди наркотиків, стикнулись з ростом наркоманії і злочинності. За оцінками ООН число наркоманів в Казахстані становить 165-186 тис., в Киргизстані – 80-100

тис., в Таджикистані – 45-55 тис., в Узбекистані – 65-91 тис. осіб. Близько 5 тис. наркоманів налічується у Туркменістані [7, с.126].

Крім традиційної близькості до Афганістану, можна визначити і інші причини явища наркотрафіку в країнах Центральної Азії. До них в першу чергу слід віднести складну соціально-економічну ситуацію, яка склалась в регіоні. Так, наприклад, в Таджикистані близько 53% населення відноситься до категорії бідні, 17% з яких є критично бідними [3, с.3]. Так само в Казахстані і Узбекистані незважаючи на кращу ситуацію з бідністю, економіка працює на користь правлячої бюрократії, а не на більшість громадян. Низька якість життя населення, особливо в селі, деградація системи охорони здоров'я, освіти і сільського господарства, збільшення числа некваліфікованої робочої сили, змушеної мігрувати нелегально заради заробітків, неминуче посилюють соціальну напругу в суспільствах даних країн. Високий рівень безробіття в регіоні змушує частину населення займатися незаконним виробництвом і вивозом наркотиків до Росії і інші прикордонні держави СНД, вбачаючи в цьому реальний джерело отримання доходів. Особливу тривогу викликає те, що в наркопроцесі все більше залучаються жінки і діти.

Слід відмітити, що в Центральній Азії акцент досі робиться лише на силові методи боротьби з наркотогівлею і наркомафією при незначній увазі до профілактичної роботи. У роботі районних органів влади відсутня системність у виборі заходів, спрямованих на боротьбу з наркоманією та її профілактику. Відсутня необхідна робота по боротьбі з незаконним обігом наркотиків на низовому рівні. На цьому рівні слабо розвинена діяльність неурядових громадських організацій антинаркотичної спрямованості. Крім цього відсутня достатня кількість фахівців-наркологів та мережі спеціальних медичних установ, що займаються профілактикою і лікуванням наркоманії, особливо в сільській місцевості.

Слабка технічна оснащеність підрозділів правоохоронних органів, що займаються питаннями боротьби з наркоманією і наркобізнесом, їх нечисленність є також причинами збільшення наркотогівлі в регіоні. Не менш значущою причиною є значний рівень корупції правоохоронців держав Центральної Азії, часто серед органів, які покликані боротися з незаконним обігом наркотиків.

Серйозним негативним фактором, що впливає на поширення наркотиків є проблема природного зростання канабісу на великих територіях, що робить його доступним, враховуючи, в тому числі, і доступність в ціні.

Причиною є також не облаштованість внутрішніх кордонів між цими країнами як спадок від СРСР, а також пунктів прикордонного і митного огляду, для чого необхідні значні кошти, а також корумпованість прикордонних служб. За даними російського експерта по кризовим ситуаціям Л.Королькова прикордонниками викривається лише від 3 до 10% незаконного обігу наркотиків [4], що часто є боротьбою не з наркотиками, а конкуруючою злочинною групою.

До того ж слід додати, що протиріччя між самими пострадянськими державами Центральної Азії часто не сприяють ефективній боротьбі з наркотрафіком в регіоні. Хоча останнім часом, стали робитися спроби переламати ці негативні тенденції. Зокрема про це говорить ініціатива Управління ООН з наркотиків і злочинності, з приводу створення Центральноазіатського регіонального інформаційного координаційного центру в галузі контролю за наркотиками. Подібних регіональних ініціатив не спостерігається, що свідчить про наявність різних підходів країн до вирішення проблеми незаконного обігу наркотиків.

Незважаючи на різницю позицій всі країни Центральної Азії приєдналися до Конвенцій ООН про наркотики, психотропні речовини і незаконний обіг наркотиків. Крім

того, Казахстан, Узбекистан і Киргизія в 1996 році окремо підписали аналогічні домовленості. В рамках ООН діє меморандум про співробітництво в боротьбі з наркотрафіком, який підписали усі 5 країн Центральної Азії. При ОДКБ діє координаційна рада по протидії незаконному обігу наркотиків, в рамках якої з 2003 року проводиться операція «Канал» з вияву і блокуванню маршрутів транспортування наркотиків. У 2004 році відповідну домовленість було укладено і в рамках ШОС. Проте в реальному житті як багатостороннє, так і двостороннє співробітництво у сфері боротьби з наркотиками в регіоні розвивається неефективно.

Що стосується індивідуальної боротьби країн регіону з наркотрафіком, то слід відзначити створення спеціалізованих органів, діяльність яких направлена на боротьбу з наркаторгівлею в кожній з країн. В Киргизстані це Служба по боротьбі з наркобізнесом Міністерства Внутрішніх Справ Киргизької Республіки. В Казахстані - Комітет по боротьбі з наркобізнесом і контролю за обігом наркотиків МВС Республіки Казахстан. В Таджикистані діє Агентство з контролю за наркотиками при Президенті Таджикистану, в Туркменістані - Державна служба Туркменістану по боротьбі з наркотиками. Державна комісія з контролю за наркотиками діє в Узбекистані. Проте ефективністю дія цих органів не відрізняється. На урядовому рівнях приймаються конкретна нормативна-правова база боротьби з наркаторгівлею. Показною в цьому відношенні є Стратегія боротьби з наркоманією і наркобізнесом в Республіці Казахстан на 2006-2014 роки [11]. Ця країна визначила боротьбу з наркотиками пріоритетом своєї діяльності, однак самотужки цю проблему навряд чи можна вирішити.

Головна небезпека, яку несе наркобізнес в країнах Центральної Азії, тісно пов'язана з екстремістськими організаціями, і в першу чергу Ісламським Рухом Узбекистану (ІРУ), який контролював в кінці 90-х близько 70% центрально-азійської наркаторгівлі. Вторгнення загонів ІРУ у Киргизстан і Узбекистан в 1999-2000 роках, роль наркобізнесу у поваленні влади в Киргизстані і заколоту в узбецькій частині Фергани в 2005 році показують, що наркобізнес має і політичні амбіції. Він намагається суттєво впливати на державну владу і контролювати її. У подіях останніх місяців в регіоні Центральної Азії, а саме активізації талібів на півночі Афганістану, сплеску нестабільності у східних районах Таджикистану, зміні влади у Киргизстані можна простежити наркотичний слід, тобто інтереси наркобізнесу, що ревно охороняє наркомаршрути, які пролягають в регіоні.

Російська дослідниця проблеми наркотрафіку в регіоні К.Боришполець в своїй статті «Наркотрафік центрально-азійської зони» висловлює занепокоєння появи у вищих структурах державної влади представників наркократії [8]. Вона ж зазначає появу дуже важливої тенденції, пов'язаної з наркотрафіком і загрозами регіону. Мова йде про наркоідеологію – ідеологічного обґрунтування наркаторгівлі – як одного з дієвих інструментів боротьби з Заходом і їх союзниками. Наркаторгівля, яка в багатьох регіонах світу не лише негативно впливає на державу зсередини, має здатність об'єднуватись з екстремізмом в дієвий механізм, стаючи його найефективнішою фінансовою базою.

Дуже важливим для питання наркотрафіку стала публікація Управлінням ООН по боротьбі з наркотиками і злочинністю доповіді «Наркотрафік як загроза безпеки в Західній Африці», де дана проблема була визнана загрозою міжнародної безпеки на регіональному рівні. Це, безумовно, вкрай своєчасний і потрібний крок щодо нестабільного регіону, обсяг трафіку через який становить приблизно 50 тонн (близько 340 млн. разових доз) кокаїну в рік. З іншого боку експерти ЮНОКД в своїй Всесвітній доповіді про наркотики 2010 року зазначають, що незаконний обіг наркотиків може представляти подвійну загрозу для політичної стабільності. Перша з них пов'язана з отриманням коштів від наркаторгівлі

заколотниками і бандами шляхом управління і оподаткуванням цієї діяльності. А інша – пов'язана з країнами, де наркоторговці стають достатньо могутніми для того, щоб підпорядкувати собі державу шляхом силової конфронтації або корупції на найвищому рівні [2, с.25]. На нашу думку, саме до останньої категорії і можна віднести пострадянські держави Центральної Азії, які на жаль, можуть повторити долю латиноамериканських країн-транзиторів наркотиків.

Разом з тим залишається незрозумілим, чому світове співтовариство залишає за межами правових формулювань ситуацію, пов'язану з обігом наркотиків у Центральній Азії, бо у самій доповіді основна увага зосереджена на регіоні Латинської Америки і власне Афганістані.

На сьогодні не можна відокремлювати самі наркотики від джерела їх виробництва і намагатися протидіяти наркотрафіку в Центральній Азії, не займаючись ситуацією в самому Афганістані. Вважається, що боротися з наркоторгівлею потрібно переважно в Таджикистані, Киргизії, Узбекистані, Казахстані - на шляху трафіку, а завдання викорінення нарковиробництва всередині Афганістану має вирішувати уряд цієї країни, тобто майже неіснуюча держава має боротися з наймогутнішим нарковиробництвом у світі.

На нашу думку, боротьба з наркотрафіком, екстремізмом або тероризмом є лише боротьбою з наслідком явищ, які мають глибше коріння і причини як зовнішньо- так і внутрішньодержавного характеру. Для збільшення ефективності боротьби проти цього явища необхідні комплексні програми на всіх рівнях, і в першу чергу покращення економічної ситуації в регіоні. Однак особи, які звикли заробляти «легкі» гроші від продажу наркотиків, навряд чи погодяться заробляти їх важкою працею.

Література

1. Paris R. Human security: Paradigm Shift or Hot Air? // International Security. Vol. 26. № 2 (Fall 2001)
2. Всесвітня Доповідь про наркотики (World Drug Report) Управління ООН по наркотикам і злочинності (ЮНОДК) <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/drug2010.pdf>
3. ASIA-PLUS.02.07.2008.№27 (441)
4. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4716083,00.html>
5. Богатуров А., Дундич А., Троицкий Е. Центральная Азия: «Отложенный нейтралитет» и международные отношения в 2000-х годах. Очерки текущей политики. Выпуск 4. М.:НОФМО,2010
6. Зеличенко А. История афганской наркоэкспансии 1990-х. http://www//zhurnal.lib.ru/z/zelichenko_a_1/-14.08.2003
7. <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/incb2009.pdf>
8. К.Боришполец Наркотрафик центральноазиатской зоны// <http://www.mgimo.ru/news/experts/document154202.phtml>
9. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4145454,00.html>
10. Мелентьев С., Царик Ю. СНГ – на пути наркотрафика// <http://www.vpk-news.ru/27-293/fho/597>
11. <http://www.kazembassy.by/econom/narkomania.html>